

Woordenboek
Latijn/Nederlands

Woordenboek

Latijn/Nederlands

Hoofdredacteur

prof. dr Harm Pinkster

emeritus hoogleraar aan de

Universiteit van Amsterdam

Zevende herziene druk

AMSTERDAM UNIVERSITY PRESS

Het redactieteam van het *Woordenboek Latijn/Nederlands* bestond uit de volgende personen, met vermelding van een – vereenvoudigde – aanduiding van hun inbreng:

Ronald Blankenburg, Sé Lenssen,
Emilie van Opstall, Marijke Ottink,
Mischa Veldman (eerstelij n vertalers),
Machtelt Bolkestein, Wichert Claassen,
Daan den Hengst, Jan de Jong, Sé Lenssen,
Rodie Risselada (redacteuren),
Ronald Blankenburg, Ineke Blijleven,
Jan de Jong, Jan Vonk (eindredactie en
computerondersteuning) en
Harm Pinkster (hoof dredacteur).

Dit woordenboek is gebaseerd op het *PONS Global-wörterbuch Lateinisch-Deutsch*, uitgegeven door Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung GmbH. Dit woordenboek kwam mede tot stand dankzij een subsidie van het ministerie van OC en W.

Eerste druk: 1998, AUP, Amsterdam
Tweede, herziene druk: 2003, AUP, Amsterdam
Derde druk: 2005, AUP, Amsterdam
Vierde druk: 2007, AUP, Amsterdam
Vijfde, herziene druk: 2009, AUP, Amsterdam
Zesde, herziene druk: 2014, AUP, Amsterdam
Zevende, herziene druk: 2018, AUP, Amsterdam

Basisontwerp omslag:
Harry Sierman, Amsterdam
Ontwerp omslag: Kok Korpershoek, Amsterdam
Ontwerp binnenwerk: Harry Sierman, Amsterdam
Zetwerk: TAT Zetwerk, Utrecht

ISBN ingenaaid 9789463720519
ISBN gebonden 9789463720618
NUR 627

© Oorspronkelijke uitgave: Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung GmbH, Stuttgart, Bondsrepubliek Duitsland, 1986
© Nederlandse vertaling en bewerking: Amsterdam University Press b.v., Amsterdam, 1998
Geografische kaarten Imperium Romanum en Italia

Antiqua uit: Grand Gaffiot © Hachette Livre 2000
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veevvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Voorwoord bij de zevende, herziene druk (2018)

De tekst van deze zevende druk verschilt op verscheidene punten van de vorige editie. Net als andere jaren heb ik weer veel suggesties voor verbetering en aanvulling van de lemmata ontvangen, waarvoor ik opnieuw zeer erkentelijk ben. Dit heeft tot heel wat correcties, aanvullingen en, in een enkel geval, de verwijdering van een spookwoord geleid. Ik dank in het bijzonder Leo Nellissen en Bob Vaalburg voor hun talrijke opmerkingen en suggesties. Daarnaast heb ik naar aanleiding van opmerkingen van leerlingen van het Carolus Clusius College in Zwolle de lijst van afkortingen nog eens kritisch doorgenomen en ingekort. Ook het nawerk is op nogal wat punten aangepast, qua inhoud en vorm, waarbij ik in het bijzonder heb geprofiteerd van de opmerkingen van Guus Bal, Michael Buijckx en Leo Nellissen. Tenslotte is ook geprobeerd het boek als geheel hanteerbaarder te maken.

De verwerking van de verbeteringen van de lemmata heeft Akke Pinkster opnieuw voor haar rekening genomen. Na Jan de Jong is nu Mohamed Bouissaghoulane de steun en toeverlaat voor de technische infrastructuur. Ik dank hen zeer voor hun hulp. Mijn dank gaat verder uit naar de enthousiaste en competente ondersteuning van de medewerkers van TAT Zetwerk voor het zetwerk en van Rob Wadman, Rixt Runia en andere medewerkers van Amsterdam University Press voor de andere aspecten van de productie.

Ik ben me ervan bewust dat het woordenboek zo langzamerhand een belangrijk hulpmiddel is geworden voor de eindexamens Latijn en dat voor

veel leerlingen de omgang met het woordenboek niet vanzelfsprekend is. Lemmata die overlopen naar een volgende bladzijde lijken bijvoorbeeld een probleem te vormen. Zie daarvoor nu de opmerking aan het begin van het Voorwerk op p. ix. In algemene zin verwijs ik graag naar de oefeningen die zijn ontworpen door Suzanne Adema en Lidewij van Gils – zie de downloadbare tekst in de Gebruiksaanwijzing van de webversie van het woordenboek, www.latijnnederlands.nl en ook <https://www.quamlibet.nl/lessenreeksen/woordenboeklatijn/>

Met het oog op de inzetbaarheid van het woordenboek voor het onderwijs is er ook op aangedrongen frequentieaanduidingen toe te voegen bij woorden en woordbetekenissen. Ik heb dit lang overwogen en ook uitgeprobeerd, maar er tenslotte van afgezien om praktische en inhoudelijke redenen. Leerlingen moeten de basiswoorden (ruim) voor het examen kennen en er zijn verscheidene uitstekende basiswoordenlijsten in de handel. Het woordenboek zou eerder een storend element kunnen gaan worden dan het basisprobleem helpen oplossen.

Voor alle vormen van commentaar houd ik me zoals altijd aanbevolen op het onderstaande email adres.

Amsterdam, maart 2018

Harm Pinkster
h.pinkster@uva.nl

Voorwoord bij de eerste druk (1998)

Het besluit om een nieuw (vertaal)woordenboek Latijn/Nederlands te maken is voortgekomen uit een aantal overwegingen die te maken hebben met het feit dat de positie van het Latijn in onze maatschappij heel anders is dan ten tijde van bv. de vervaardiging van het welbekende woordenboek van Müller en Renkema (en de latere bewerkingen daarvan). In het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs is de omvang van de lectuur van Latijnse teksten aanzienlijk verminderd. Vertrouwdheid met de woordenschat van de voornaamste literaire teksten kan niet verondersteld worden. Steeds vaker worden bij schoolteksten toegespitste woordenlijstjes geproduceerd. Verder is de kennis van de vormleer zo veel minder dan vroeger dat veel leerlingen niet gemakkelijk van een woord in de tekst bij de lemmata in een van de bestaande woordenboeken terecht zullen komen. In het wetenschappelijk onderwijs is de kennis van het Latijn weliswaar nog maar voor weinig vakken verplicht, maar voor bepaalde studierichtingen zijn Latijnse teksten nog steeds belangrijk. Ook studenten in dergelijke studierichtingen hebben een ontoereikende morfologische en lexicale kennis om zelfstandig Latijnse teksten te kunnen lezen. Dit woordenboek biedt daarom meer morfologische hulp en geeft meer expliciete informatie over constructies. In de Appendix wordt bovendien systematische grammaticale informatie gegeven en informatie over realia. De verwachting is dat het woordenboek zo ook een betere ondersteuning kan geven om zelfstandig Latijn te lezen en o.a. een goede functie kan vervullen in de tweede fase van het vwo (het 'studiehuis').

Hierboven is al aangegeven dat het woordenboek bedoeld is voor een grotere doelgroep dan alleen vwo-leerlingen. Behalve op universitaire studenten richt het woordenboek zich ook op mensen die bij de uitoefening van hun beroep zo nu en dan Latijnse woorden moeten kunnen opzoeken. Te denken valt aan juristen en theologen. Het woordenboek is daarom gebaseerd op een corpus dat naar tijd en genre aanzienlijk ruimer is dan gebruikelijk.

Voor makers en gebruikers zou het ideaal zijn geweest om van voren af aan een nieuw woordenboek te maken. Dit was door de tijd en mankracht die daarvoor nodig zijn niet haalbaar. Toen ik besloten had dat er een nieuw woor-

denboek moest komen en subsidiëring door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen in het vooruitzicht werd gesteld, ben ik op zoek gegaan naar een bruikbaar voorbeeld, dat bovendien in computerleesbare vorm beschikbaar was. Als uitgangspunt voor dit woordenboek heb ik toen gekozen voor het bestaande PONS woordenboek Latijn/Duits (uitg. Klett). Ons woordenboek verschilt echter sterk van het Duitse voorbeeld. Het aantal lemmata is aanzienlijk groter en veel bestaande lemmata zijn grondig aangepast, o.a. met behulp van de *Oxford Latin Dictionary* en de gepubliceerde delen van de *Thesaurus Linguae Latinae*, en flink wat zijn geschrapt. In beginsel zijn nu alle woorden opgenomen die ten minste enkele malen voorkomen in de niet-christelijke teksten tot ca. 400 (m.u.v. inscripties) die in de *Thesaurus* zijn verwerkt en ook de woorden die met redelijke frequentie voorkomen in toegankelijke christelijke teksten. Woorden die in de context worden uitgelegd of op andere wijze makkelijk te begrijpen zijn, zijn niet opgenomen. Een zekere willekeurigheid was daarbij niet te vermijden. De in het Duitse uitgangswerk opgenomen Middeleeuwslatijnse woorden zijn gehandhaafd. Wat de eigennamen betreft is in grote lijnen de keuze aangehouden van het Duitse woordenboek. Verdere uitbreiding bleek onwenselijk i.v.m. de omvang van het woordenboek.

Bij de opbouw van de lemmata heb ik – in navolging van het Duitse voorbeeld – gekozen voor een lineaire opsomming van betekenissen van een woord en niet voor een hiërarchische structuur met hoofdbeteken(is), deelbetekenissen en ad-hocinterpretaties. Ik ben me ervan bewust dat daarmee de grens tussen contextuele interpretatie en betekenis vaak wordt overschreden, met uiteraard het risico van onjuiste of te toegespitste interpretaties. Ik heb voorrang gegeven aan de overzichtelijkheid voor de gebruiker boven een eventuele vanuit de semantische theorie meer verantwoorde systematiek.

Bij de woorden wordt waar mogelijk aangegeven van welk Latijns woord ze zijn afgeleid. Bij leenwoorden wordt aangegeven uit welke taal ze zijn overgenomen, uiteraard bijna steeds het Grieks.

Ik heb lang gearzeld over de te hanteren taalkundige terminologie. Uiteindelijk heb ik gekozen voor de gelatiniseerde, internationaal gebruikelijke terminologie. Het is dus *n* en niet *onz.*, en

adj. en niet *bv.nw.* In de afkortingenlijst zijn wel de Nederlandse equivalenten toegevoegd. Een nog lastiger probleem vormden de grammaticale constructies bij werkwoorden van het type *donare* ('begiften', 'schenken') met naast het subject twee noodzakelijke aanvullingen, zeker als – zoals in dit voorbeeld – er twee constructies bestaan bij hetzelfde werkwoord. Hierbij heb ik wat ingewikkelder grammaticale terminologie helaas niet kunnen vermijden. Voor verdere informatie over de uitgangspunten die zijn gehanteerd, verwijs ik naar de paragraaf over de opbouw van het woordenboek.

In dit woordenboek is de nieuwe spelling gevolgd. Dat geldt ook voor ingeburgerde klassieke namen als Jupiter en Pompeji. Waar 'het Groene Boekje' niet helpt, in het bijzonder in het geval van eigennamen, heb ik de spelling aangehouden van de Winkler Prins. Maar dat was ook vaak niet mogelijk.

Dit woordenboek is een product van samenwerking tussen velen, junioren en senioren,

bezoldigden en vrijwilligers. De namen van de meest intensief betrokkenen worden elders in dit boek vermeld. Ik maak een uitzondering om hier Jan Vonk te noemen, zonder wiens onvermoeibare inzet het boek er niet zou zijn. De medewerkers van Amsterdam University Press hebben ons werk geëngageerd begeleid. Het ministerie van OC en W (later de Commissie Lexicografische Vertaalvoorzieningen) heeft de uitgave mogelijk gemaakt door een royale subsidie. Het Computer Centrum Geesteswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam heeft de uitgave technisch ondersteund. Ik heb het voorrecht gehad de hoofdredactie te mogen voeren. Ik dank alle betrokkenen voor hun inzet en steun. In het computertijdperk is het altijd mogelijk verbeteringen aan te brengen in nieuwe oplagen. Ik ben bij voorbaat erkentelijk voor iedere vorm van commentaar.

Amsterdam, 25 januari 1998

De opbouw van het woordenboek

De structuur van een lemma

Een lemma begint met een vet gedrukte basisvorm en eindigt met een punt. Voor het scheiden van onderdelen van een lemma wordt een punt-komma gebruikt.

De ordening van de lemmata

fācunditās
fācundus
faceus
faecula

De lemmata (titelwoorden) zijn alfabetisch geordend.

ōs¹, **ōris** n
os², **ossis** n

Woorden die op gelijke wijze geschreven worden, maar tot een verschillende woordsoort behoren of van een verschillende stam zijn afgeleid, worden van elkaar onderscheiden met een verhoogd cijfer: ¹, ², aan het eind van het titelwoord. (N.B. lengtetekens boven klinkers worden in dit verband genegeerd.)

De opgenomen basisvorm

Bij de vervoegde en verbogen vormen van resp. werkwoorden en naamwoorden wordt het lemma gevormd door een **basisvorm**, gevolgd door beknopte informatie van voornamelijk morfologische aard. Bij het titelwoord en de andere vormen worden lange klinkers gemarkeerd met een lengteteken boven de klinker, bv. **ā**, **ī**.

amō, amāre
pūniō, pūnīre
cubō, cubāre, cubuī, cubitum
habēō, habēre, habuī, habitum
dēleō, dēlēre, dēlēvī, dēlētum
dīcō, dīcere, dīxī, dīctum
queror, querī, questus sum

- Bij **werkwoorden (verba)** is als basisvorm genomen de eerste persoon van de singularis praesentis indicativi activi (of passivi). Naast deze basisvorm wordt in principe de **infinitivus praesentis** gegeven en vaak ook de **stamtijden**. Het laatste gebeurt niet bij de regelmatige werkwoorden van de *a*- en *i*-conjugatie, zoals *amāre* en *pūnīre*.

re-stituō, stituere, stituī, stitūtum
ad-veniō, venīre, vēnī, ventum

- Bij **samengestelde werkwoorden (composita)** wordt met een streepje (-) een scheiding aangegeven tussen het voorvoegsel (prefix) en het niet-samengestelde werkwoord (simplex). Bij de stamtijden wordt het prefix weggelaten.
-

af-fluō, fluere, flūxī, —
flōrēscō, flōrēscere, — —

Het ontbreken van een bepaalde stamtijd wordt aangeduid met een liggend streepje: —.

Onregelmatige vormen

Afgezien van de basisvorm en de andere zojuist beschreven informatie zijn in het woordenboek ook **onregelmatige vormen** opgenomen, die met de eerdere informatie niet gevonden kunnen worden. Zij zijn strikt alfabetisch geordend. Het is ondoenlijk alle onregelmatige vormen op te nemen. Volstaan is met de volgende gevallen:

velle inf. praes. act. v. volo²

momordī pf. v. mordeo

ēmī pf. v. emo

cēpī pf. v. capio

tulī pf. v. fero

morsum ppp. v. mordeo

ēptus ppp. v. emo

captus ppp. v. capio

lātus ppp. v. fero

- de infinitivi van onregelmatige werkwoorden, bv. *velle*, *ferre*;
- de eerste pers. sg. ind. pf. act. en het participium perfecti passivi (ppp.) van
 - de werkwoorden van de 2e conjugatie met aanzienlijke verschillen tussen de perfectumstam, het participium en de praesensstam, bv. *mordeo*;
 - de werkwoorden van de 3e conjugatie (consonantstammen), bv. *emo*;
 - de werkwoorden van de gemengde conjugatie, bv. *capio*;
 - de onregelmatige werkwoorden, bv. *fero*;
- de paradigmata van de meest onregelmatige werkwoorden zijn meer of minder uitgebreid opgenomen in de appendix;
- de onregelmatige vormen van samengestelde werkwoorden zijn onvolledig opgenomen.

absconditus, a, um
abundāns, gen. antis
tacitus, a, um

Verder zijn apart opgenomen **als adjectief gebruikte** participia.

galea, ae f
oppidum, ī n
nātiō, ōnis f
imber, bris m

- Bij **substantieven** is als basisvorm genomen de nominativus singularis. Naast deze basisvorm is de uitgang van de genitivus singularis opgenomen en tevens een aanduiding van het grammaticale geslacht (genus) (m, f en n).

ōs¹, ōris n
os², ossis n
iūs, iūris n

Bij korte woorden is voor de duidelijkheid de hele genitivusvorm gegeven.

laetus, a, um

ācer, ācris, ācre

brevis, e

ferōx, gen. ōcis

in-ops, gen. opis

bonus, a, um (comp. melior, ius, superl. optimus, a, um; adv. bene)

bene, adv. v. bonus

melior, ius comp. v. bonus

optimus, superl. v. bonus

• Bij **adjectieven** is als basisvorm genomen de nominativus singularis masc. Daarnaast wordt de volgende informatie gegeven:

• bij adjectieven met drie uitgangen de uitgang of vorm van het vrouwelijke (femin.) en onzijdige (neutr.) geslacht;

• bij adjectieven met twee uitgangen de nominativus singularisvorm van het onzijdige geslacht;

• bij adjectieven van één uitgang de genitivus singularis.

Verder zijn onregelmatige adverbia, comparativus- en superlativusvormen opgenomen. Deze zijn ook nog eens apart alfabetisch opgenomen.

Structuur van de betekenisomschrijvingen

hostis, is m, zelden f

1. vijand (**a**) staatsvijand, vijand in de oorlog [soci atque hostes vriend en vijand]; (coll.) de vijand [externus]; (**b**) openlijke vijand, tegenstander, opponent [bonorum van de conservatieven; patriae landverrader; veritatis; (ook m. dat.) dis hominibusque]; (**c**) (poët.) (in de liefde) rivaal, mededinger;
2. vreemdeling, buitenlander; ► cives atque hostes;
3. (Laatl.) duivel.

in-suēscō, suēscere, suēvī, suētum

- I. intr. zich gewennen aan, gewend raken aan (m. ad; dat.; inf.) [ad disciplinam; imperare];
- II. tr. gewennen aan (m. ut; inf.); ► insuevit pater hoc me ut (Hor.).

gemellus (demin. v. geminus) (poët.; postklass.)

- I. adj. a, um
1. tweeling- [fratres];
2. dubbel [vites; legio dubbellegioen];
3. (als tweelingen) gelijkend, helemaal gelijk;
- II. subst. ī m tweeling, tweelingbroer.

In de omschrijvingen van de betekenis van het woord wordt naast de Nederlandse vertalingen ook allerlei aanvullende informatie opgenomen.

Wat bedoeld is als Nederlands equivalent van het Latijnse woord of van de onderscheiden betekenis is in normaal lettertype gezet. Alle andere informatie is typografisch afwijkend.

Wanneer bij een woord verschillende betekenissen of toepassingen kunnen worden onderscheiden, zijn deze met (vette) Arabische cijfers, steeds op een nieuwe regel, aangeduid. Daarbinnen wordt waar nodig weer een onderscheid gemaakt met (vette) kleine letters.

Met vette Romeinse cijfers worden meer fundamentele onderscheidingen, bv. van grammaticale aard, zichtbaar gemaakt.

Voorbeelden van het gebruik van een woord

honestus, a, um (*honos*)

1. geëerd, geacht, voornaam, aanzienlijk [**homo**; **familia**; **vir**]; ▶ *-o loco natus*; *vir ~ eretitel v.d. equites*;
2. cervol, fatsoenlijk, betamelijk, behoorlijk [**laudatio**; **victoria**; **mores**; **res** middelen die bij zijn stand passen]; ▶ *vita -e acta*; *-um est* het is eervol of het strekt tot eer;
3. moreel goed, deugdzaam [**vita**]; ▶ *-e vivere*;
4. (v. niet-lev.) mooi, knap, edel [**facies**; **forma**; **caput**; **oratio** mooi klinkend].

obtrectatiō, ōnis *f* (*obtrecto*) jaloezie, afgunst;
▶ *~ laudis alienae* over de waardering voor iem. anders; *~ atque invidia adversus crescentem in dies gloriam alcis*.

hāc *adv.* (*hic*; vul aan: *parte of viā*)

1. hierlangs, via deze weg; op deze manier;
2. aan deze kant; ▶ *~ atque illac* (*Ter.*) overal.

- Om het gebruik van een woord te illustreren worden Latijnse voorbeelden gegeven. Deze vallen uiteen in twee typen:
 - korte voorbeelden, **halfvet** gedrukt, van typerende woordcombinaties tussen rechte haken [];
 - meer uitvoerige uitdrukkingen en citaten, aangeduid met ▶, cursief gedrukt.

Soms is voor de duidelijkheid een vertaling toegevoegd. Bij langere en meer letterlijke citaten is soms tussen haakjes d.m.v. een afkorting de naam van de auteur vermeld (zie Lijst van afkortingen).

- In de opgenomen uitdrukkingen wordt het titelwoord zelf als regel weggelaten. Een golflijntje (tilde, ~) geeft aan dat iets aangevuld moet worden, nl.
 - bij *verba* de infinitivus;
 - bij *substantiva* de nominativus;
 - bij *adjectiva*, *adverbia* en *preposities* het titelwoord.
-

Verdere informatie bij het lemma

iānitrix, īcis f (ianitor) (pre- en postklass.) portierster.

im-mūniō, mūnīre (Tac.) aanleggen [praesidium].

hāc-tenus adv. (ook gesplitst)

1. (v. plaats) (poët.; postklass.) tot hier, tot daar, zover; ▶ *hac Troiana tenus fuerit Fortuna secuta*;
2. (v. tijd) tot nu toe;
3. (afsluitend in redevoering en geschrift) tot hier, tot aan dit punt, zover; ▶ *~ de amicitia dixi*;

ab-dīcō,² dicere, dixi, dictum

1. afwijzen, afzweren, verbieden; (v. voortekens) niet toelaten, weigeren, verwerpen (itt. *addico*); ▶ *aves abdicunt* (alqd) de voorspellende vogels laten (iets) niet toe;
2. (jur.) (bij vonnis) ontzeggen, betwisten.

ab-iungō, iungere, iūnxī, iūnctum

1. (poët.) uitspannen [iuvencum];
2. (metaf.) scheiden, verwijderen.

im-pendō, pendere, pendi, pēnsum

1. (geld) besteden, gebruiken, uitgeven [sumptum; pecuniam; (aan, voor: in m. acc.) in *res vanas*; *nummos in navem*];
2. (metaf.) (moeite, tijd e.d.) besteden, opofferen, gebruiken (aan, voor: in m. acc.; ad; dat.; in m. abl.) [operam; sanguinem in socios; vitam vero].

homi-cīda, ae m en f (homo en caedo)

1. moordenaar, moordenaar;
2. (Hor.) mannendoder [Hector].

hodiē adv. (< hō[c] diē)

hydra, ae f (Gr. leenw.)

• Bij woorden of betekenisonderscheidingen die hoofdzakelijk of alleen maar voorkomen

- in (een) bepaalde **periode(s)** (bv. preklassiek), of vanaf een bepaalde periode (bv. postklassiek). De volgende aanduidingen worden gebruikt:

klassiek: het Latijn van de auteurs Cicero en Caesar;

preklassiek: het Latijn van auteurs geboren of werkend voor Cicero en Caesar, bv. Cato en Varro; daarbinnen worden met **archaisch** de auteurs en teksten uit de vroegste periode aangeduid;

postklassiek: het Latijn van auteurs geboren of werkend na Cicero en Caesar, van Nepos tot Suetonius;

Laatlatijn: het Latijn van auteurs als Gellius en Apuleius en lateren; daarbinnen worden met **ecclesiastisch** de christelijke auteurs en teksten aangeduid.

- bij een bepaalde **auteur** (bv. Tac.);
- in een bepaald **genre** (bv. poët.)

is in afgekorte vorm tussen haakjes relevante informatie gegeven. Ook is vermeld of een woord behoort tot het **jargon** van een bepaald beroepsveld (bv. jur.).

Voor afkortingen raadplege men de afkortingenlijst.

Tenslotte wordt het **metaforische** en **metonymische** gebruik van woorden aangeduid.

Bij opeenvolgende metaforische betekenissen wordt als regel de aanduiding 'metaf.' niet herhaald.

- Wanneer uit de Nederlandse vertaling niet gemakkelijk kan worden geconcludeerd in welke constructies een woord voorkomt is tussen haakjes **syntactische** informatie toegevoegd.

- Informatie over de **etymologie** is toegevoegd bij samengestelde woorden (voorzover bekend). Achter woorden die aan het Grieks ontleend zijn, staat (Gr. leenw.) met soms de letterlijke betekenis van dat Griekse woord tussen enkele aanhalingstekens.

Eigennamen

Agathoclēs, is en ī m tiran v. Syracuse (360–289 v.

Chr.), bekend om zijn oorlogen tegen de Carthagers.

Aegeus, eī m koning v. Athene, vader v. Theseus;

— patron. **Aegidēs**, ae m nakomeling v. Aegeus,

Aegide, ihb. zijn zoon Theseus.

Gādēs, ium f Fen. (Tyrische) kolonie in Z.W.-Spanje, nu Cádiz; — inv. en adj. **Gādītānus**, ī m resp.

a, um; — **Gādītānae**, ārum f danseressen uit Gades.

Van een aantal bekende personen uit de geschiedenis en de mythologie, voorzover ze in veelgelezen teksten voorkomen, is korte **encyclopedische** informatie opgenomen.

Bij plaatsnamen is geografische en eventueel historische informatie opgenomen.

Verklaring van tekens en lettertypen

[]	voorbeelden van typerende constructies	<	afgeleid van
➤	vaste uitdrukkingen en citaten	>	wordt
~	tilde, gebruikt als vervanging voor: - de infinitivus van het werkwoord - de nominativus van het substantief - het betreffende adjectief, adverbium of de prepositie	<->	in tegenstelling tot
		*	niet geattesteerd woord
		?	woord dat niet geheel zeker is overgeleverd of waarvan de betekenis niet vaststaat
—	1. bij stamtijden: betreffende vorm ontbreekt 2. binnen een lemma: De volgende informatie is alleen maar geldig binnen het cijfer waarbinnen het teken voorkomt	/	aan het eind van een lemma, of voor een apart onderdeel van een lemma of een toelichting: Wat volgt heeft betrekking op het hele lemma of op meerdere voorafgaande cijfers van het lemma.
		::	sprekerswisseling in een dialoog
		Vet	lemma of onderdelen daarvan
		Halfvet	karakteristieke combinaties
		<i>Cursief</i>	Latijnse voorbeelden na een ➤, grammaticale termen en allerlei toelichtingen
		Normaal	betekenissen en vertalingen in het Nederlands

.....

Lijst van afkortingen

abl.	ablativus	dat.	dativus
abl. abs.	ablativus absolutus	decl.	declinatie (verbuiging)
abs.	absoluut gebruikt	demin.	deminutivum (verkleinwoord)
abstr.	abstract(um/a)	dep.	deponens
acc.	accusativus	desid.	desiderativum
aci.	accusativus cum infinitivo	dir.	direct(e)
act.	actief	dir. vr.	directe vraagzin
adj.	adjectief (bijvoeglijk naamwoord)/adjectivisch	dubb.	dubbel(e)
adv.	adverbium (bijwoord)/adverbia(a)l(e)	eccl.	ecclesiastica (werken van kerkelijke schrijvers)
afh. vr.	afhankelijke vraagzin	Egypt.	Egyptisch(e)
afk.	afkorting	Enn.	Ennius
agr.	agraris(ch)e	epith.	epitheton
alci	aliciui	Etr.	Etruskisch(e)
alcis	aliciuis	f	femininum (vrouwelijk)
alg.	algemeen	fem.	femininum (vrouwelijk)
alqa(m)	aliqua(m)	Fen.	Fenicisch(e)
alqd	aliquid	frequ.	frequentativum
alqm	aliquem	filos.	filosofisch(e)
alqo(s)	aliquo(s)	fut.	futurum
alqs	aliquis	Gall.	Gallisch(e)
Apul.	Apuleius	geestel.	geestelijk
arch.	archaisch(e)	Gell.	Gellius
archit.	architectonisch(e)	gen.	genitivus
Att.	Attisch(e)	geom.	geometrisch(e)
attrib.	attribuut/attributief	gerechtel.	gerechtelijk
August.	Augustinus	geringsch.	geringschattend
botan.	botanisch(e)	Germ.	Germaans(e)
Caes.	Caesar	gew.	gewoonlijk
Catull.	Catullus	Gr.	Grieks(e)
christ.	christelijk(e)	gramm.	grammaticaal
Cic.	Cicero	Hebr.	Hebreeuws(e)
cj.	conjunctie (voegwoord)	Hor.	Horatius
cj. c.	coördinerende conjunctie (nevenschikkend voegwoord)	i.d.	in de
cj. s.	subordinerende conjunctie (onderschikkend voegwoord)	iem.	iemand
cogn.	cognomen	iems.	iemands, van iemand
coll.	collectivum/collectief	imp.	imperativus
comb.	combinatie	impf.	imperfectum
comp.	comparativus (vergroten trap)	incoh.	incohativum
concr.	concreet	indecl.	indeclinabel (onverbuigbaar)
conj.	conjunctivus (aanvoegende wijs)	indic.	indicativus (aantonende wijs)
		inf.	infinitivus (onbepaalde wijs)

inscr.	inscriptie(s)	niet-lev.	niet-levend
intens.	intensivum	niet-klass.	niet-klassiek (zie p. XIII)
interj.	interjectie (tussenwerpsel)	niet-refl.	niet-reflexief
intr.	intransitief (onovergankelijk)	niet.-Rom.	niet-Romeins(e)
inw.	inwoner(s)	nom.	nominativus
iron.	ironisch		
Ital.	Italisch(e)	obj.	object (lijdend voorwerp)
		onomatop.	onomatopeïsch
jur.	juridisch(e)	onpers.	onpersoonlijk(e)
Juv.	Juvenalis	oorspr.	oorspronkelijk(e)
		openb.	openba(a)r(e)
Kelt.	Keltisch(e)	oudchr.	oudchristelijk(e)
Kl.-Azië	Klein-Azië	Oudital.	Ouditalisch(e)
klass.	klassiek (Cicero en Caesar)	Oudrom.	Oudromeins(e)
kom.	komedie	Ov.	Ovidius
Laatl.	Laatlatijn (zie p. XIII)	p. adj.	van participium afgeleid adjectief
Lat.	Latijn/Latijns(e)	partit.	partitivus
leenw.	leenwoord	pass.	passief
lich.	lichamelijk	patric.	patricisch(e)
Liv.	Livius	patron.	patronymicum
loc.	locativus	pejor.	pejoratief
log.	logisch	pers.	persoon
Lucr.	Lucretius	Pers.	Persius
		persoonl.	persoonlijk(e)
m	masculinum (mannelijk)	personif.	personificatie
m.	met	Perz.	Perzisch(e)
Macedon.	Macedonisch(e)	Petr.	Petronius
Mart.	Martialis	pf.	perfectum
masc.	masculinum (mannelijk)	Phaedr.	Phaedrus
math.	mathematisch(e)	Plaut.	Plautus
mbt.	met betrekking tot	pleb.	plebejisch(e)
med.	medisch(e)	Plin. Mai.	Plinius Maior
Mel.	Middeleeuws Latijn	Plin. Min.	Plinius Minor
metaf.	metaforisch (overdrachtelijk)	plqpf.	plusquamperfectum
meton.	metonymisch	plur. t.	plurale tantum
metr.	metrisch(e)	plur.	pluralis (meervoud)
milit.	militair(e)	poët.	poëtisch
Min. Fel.	Minucius Felix	pol.	politiek(e)
missch.	misschien	pos.	positivus (stellende trap)
mnl.	mannelijk(e)	poss.	possessivus
mondel.	mondeling	postklass.	postklassiek (zie p. XIII)
mor.	moreel	postp.	postpositie (achterzetsel)
muz.	muzika(a)l(e)	p.p.	participium van het perfectum van een deponens
myth.	mythisch(e)		
		ppp.	participium van het passieve perfectum
n	neutrum (onzijdig)	praes.	praesens
naut.	nautisch(e)	pred.	predicatief (-ieve)
nci.	nominativus cum infinitivo	preklass.	preklassiek (zie p. XIII)
neg.	negatief (-ieve)	prep.	prepositie (voorzetsel)
Nep.	Nepos		
neutr.	neutrum (onzijdig)		

pron.	pronomen (voornaamwoord), pronomina(a)l(e)	sprw.	spreekwoord/spreekwoordelijk
pron. dem.	pronomen demonstrativum (aanwijzend voornaamwoord)	subj.	subject (onderwerp)
pron. indef.	pronomen indefinitum (onbe- paald voornaamwoord)	subst.	substantief (zelfstandig naam- woord)/substantivisch
pron. interr.	pronomen interrogativum (vra- gend voornaamwoord)	Suet.	Suetonius
pron. pers.	pronomen personale (persoonlijk voornaamwoord)	sup.	supinum
pron. poss.	pronomen possessivum (bezitte- lijk voornaamwoord)	superl.	superlativus (overtreffende trap)
pron. refl.	pronomen reflexivum (wederke- rend voornaamwoord)	sync.	gesyncopeerd
pron. rel.	pronomen relativum (betrekkelijk voornaamwoord)	Syr.	Syrisch(e)
Prop.	Propertius	taalgebr.	taalgebruik
ptc.	participium (deelwoord)	Tac.	Tacitus
ptc. fut.	participium van het futurum	Ter.	Terentius
ptc. pf.	participium van het perfectum	Thrac.	Thracië/Thracisch(e)
ptc. pr.	participium van het praesens	Tib.	Tibullus
publ.	publiek(e)	tr.	transitief (overgankelijk)
Pun.	Punisch(e)	trag.	tragedie/tragisch
refl.	reflexief (wederkerend)	t.t.	terminus technicus
reg.	regeerde	uitdr.	uitdrukking(en)
relat.	relatief/relatieve	v.	van
relig.	religie/religieus	Var.	Varro
retor.	retorisch(e)	vd.	vandaar
Rom.	Romeins(e)	v.d.	van de
Sab.	Sabijs(e)	v.e.	van een
Sall.	Sallustius	verb.	verbum/verba [werkwoord(en)]
scheldw.	scheldwoord	Verg.	Vergilius
scherts.	schertsend(e)	vergl.	vergelijking(en)
schriftel.	schriftelijk	verw.	verwant
Sen.	Seneca	v.h.	van het
sg.	singularis (enkelvoud)	vijandel.	vijandelijk(e)
Sic.	Siciliaans(e)	vocat.	vocativus
Spart.	Spartaans(e)	volg.	volgend(e)
		voll.	volledig
		voogr.	voorgrieks(e)
		vroegrom.	vroegromeins(e)
		vrl.	vrouwelijk(e)
		Vulg.	Vulgata

.....

A

A, a¹ (afk.)

1. = de voornaam Aulus;
2. = absolvo ik spreek vrij (vd. heet de letter a de littera salutaris);
3. = anno; zo **A. U. C.** = anno urbis conditae; (eccl.)
- A. D.** = anno Domini;
4. = antiquo ik verwerp het wetsvoorstel;
5. **a. u. c.** = ab urbe condita;
6. **a. d.** = ante diem;
7. = Augustus (vaak in inscripties).

ā², āh interj., uitdr. v. verbazing, pijn of verdriet: ahl, achl, och! (vooral poët.).

ā³, ab, abs a staat alleen voor consonanten behalve h; ab voor vocalen en h, soms ook voor consonanten; abs alleen in vaste combinaties zoals bv. abs te I. prep. m. abl.

1. (v. plaats) (a) van, van ... af, vanuit, uit; ► ab urbe proficisci; bij namen v. steden ook uit de omgeving van a Gergovia discedere; bij uitdr. v. verwijderd of gescheiden zijn van (... af): longe abesse a finibus; (b) aan, bij, in, aan de kant van (waarbij het Latijn aan het uitgangspunt denkt en dus 'waarvandaan?' vraagt, terwijl het Nederlands aan de plaats denkt en dus 'waar?' vraagt); ► a septentrionibus in het noorden; sagittae pendent ab umero aan; Gallia attingit a Sequanis Rhenum in het gebied van; a Sabinis ... a Romanis aan de kant van; a tergo in de rug; ab utraque parte aan beide kanten; a dextrā (parte) aan de rechterkant; a sinistrā aan de linkerkant;
2. (v. tijd) (a) vanaf, sinds; ► ab illo tempore; ab initio; a pueritia, ab ineunte aetate, a teneris van jongs af aan; ab integro opnieuw; ab incenso Capitolio; ab urbe condita; (b) meteen na, onmiddellijk na; ► ab hoc sermone dimissus; tacuit ab his hij zweeg na deze woorden;
3. om oorsprong, afkomst aan te geven: van; ► esse ab alqo van iem. afstammen;
4. bij pass. om aan te geven door wie de handeling verricht wordt: door; ► laudari, reprehendi, doceri ab alqo;
5. bij uitdr. v. beschermen en verdedigen: voor, tegen; ► alqm ab iniuriis defendere;
6. bij uitdr. v. onderscheid, v. bevrijden, afhouden: van; ► differre, liberare ab alqo (ab alqa re);
7. bij uitdr. v. terugschrikken, -deinzen: voor; ► abhorrere ab alqo (ab alqa re);
8. bij uitdr. v. nemen, ontvangen, horen, vernemen:

van; ► accipere, audire, cognoscere, comperire, discere ab alqo;

9. bij uitdr. v. noemen: naar; ► appellare a;

10. bij uitdr. v. beginnen: met, bij; ► initium capere, ordiri ab alqa re;

11. ter aanduiding v.d. functie v. slaven e.a.: servus a manu schrijver; servus a pedibus koerier;

II. prefix.

1. af-, weg- [abduco, abiuro, asporto];
2. on-, ont-, mis-, wan-, -loos [absonus, abusus].

ab-āctor, ōris m (abigo) (Apul.) veedief.

abāctus¹, a, um ppp. v. abigo.

abāctus², ūs m (abigo) (Plin. Min.) het (met geweld) wegdrijven, verjagen.

abacus, ī m (Gr. leenw.)

1. telraam, rekentafel;
2. een bord voor spelletjes, speeltafel;
3. pronktafel.

abaliēnātō, ōnis f (abalieno) (jur.) vervreemding, overdracht.

ab-aliēnō, aliēnāre

1. vervreemden (van: ab); ► me ab illo abalienatum;
2. (jur.) afstaan, vervreemden [agrum; nutricem] (voedster = akker);
3. beroven (van: abl.); ► abalienati iure civium;
4. doen afvallen; ► oppida abalienata afvallig, ontrouw.

ab-ante (Laatl.)

- I. adv. (v. plaats) voor;
- II. prep. m. acc. (v. plaats) voor; ► abante faciem tuam voor uw aangezicht.

Abās, antis m koning in Argos, zoon v. Lynceūs, vader v. Acrisius, grootvader v. Danaë en Atalante; — adj.

Abantēus, a, um; — patron. (a) **Abantiadēs**, ac m mannelijke nakomeling v. Abas: zijn zoon Acrisius, zijn achterkleinzoon Perseus; (b) **Abantias**, adis f vrouwelijke nakomeling v. Abas: Danaë of Atalante.

ab-avia, ae f (postklass.) betovergrootmoeder; stammoeder.

ab-avunculus, ī m (jur.) broer v. betovergrootvader.

ab-avus, ī m betovergrootvader; stamvader.

abbās, ātis m (eccl.) abt.

abbātia, ae f (abbas) (eccl.) abdij.

abbātiola, ae f (demin. v. abbattia) (eccl.) (kleine) abdij.